

KRZYSZTOF STACHURA
Instytut Socjologii
Uniwersytet Gdański
e-mail: krzysztof.stachura@ug.edu.pl
ORCID 0000-0003-0248-3563

BIBLIOTEKI PUBLICZNE JAKO PRZESTRZENIE WSPIERAJĄCE ROZWÓJ DOBROSTANU

Krzysztof Stachura. Adiunkt w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Gdańskiego, członek Pomorskiego Centrum Badań nad Kulturą. Jego zainteresowania naukowe obejmują modele działania podmiotów z sektora kultury, praktyki uczestnictwa w kulturze oraz antropologię nowych technologii. Współautor koncepcji poszerzenia pola kultury. Prowadzi badania kadr kultury oraz kondycji sektora kultury. Zajmuje się analizą strukturalnych przemian sektora kultury w Polsce oraz strategii transformacji polskich instytucji kultury. W ostatnich latach publikował m.in. prace poświęcone (nie)obecności różnych grup odbiorców

w instytucjach kultury (*Lonely, isolated, self-excluded? What is the reason for the absence of male seniors in cultural institutions?* (2023), „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Sociologica”; *Czy kultura czytelnicza ma płeć? O wyzwaniach angażowania mężczyzn w aktywność biblioteczną* (2024), „Zarządzanie w Kulturze”).

SŁOWA KLUCZOWE: Dobrostan. Kultura. Biblioteki publiczne. Współpraca. Zmiana społeczna.

ABSTRAKT: Teza/cel artykułu – Celem artykułu jest przedstawienie roli, jaką w procesie wspierania rozwoju dobrostanu użytkowników pełnią biblioteki publiczne. **Metody badań** – W analizie wykorzystano materiał pochodzący z realizacji indywidualnych wywiadów pogłębionych prowadzonych wśród użytkowników (n=20) oraz pracowników merytorycznych bibliotek publicznych (n=15) w województwie pomorskim. **Wyniki** – Ewolucja bibliotek publicznych w kierunku demokratyzacji relacji instytucji z odbiorcami oferty znacząco zwiększa

atrakcyjność podmiotów dla użytkowników. Istotne znaczenie w tym procesie mają działania kadry bibliotecznej, która wpływa na poczucie przynależności i poprawę dobrostanu odwiedzających. **Wnioski** – Biblioteki publiczne pełnią funkcję ważnych platform zmiany społecznej, promujących dobrostan poprzez działania nieukierunkowane na zysk, a oparte na wspólnocie i relacjach. Rola bibliotek w tworzeniu warunków do wspierania rozwoju dobrostanu, mimo odkrytego potencjału, pozostaje w dużej mierze niewykorzystana.

Biblioteki publiczne pełnią szereg różnych funkcji społecznych, stając przy tym kluczowy element instytucjonalnego ładu kulturowego. Istotnym elementem działania bibliotek staje się współcześnie tworzenie i rozwijanie oferty, która wspiera rozwój dobrostanu użytkowników. W tekście dokonano charakterystyki związków na linii biblioteki – dobrostan. W efekcie tych ustaleń wskazano, jaką rolę w procesie wspierania rozwoju dobrostanu użytkowników pełnią biblioteki publiczne. W artykule zawarte zostały ustalenia dotyczące instytucjonalnych sposobów wspierania rozwoju dobrostanu w bibliotekach publicznych. Przeprowadzona na potrzeby niniejszego artykułu analiza umożliwi sformułowanie wniosków odnośnie do wpływu uczestnictwa użytkowników w życiu bibliotek publicznych na indywidualny poziom dobrostanu. To z kolei pozwala na określenie wyzwań, z jakimi biblioteki publiczne będą się zmagać w kontekście przyszłych strategii rozwoju i modeli budowania relacji z odbiorcami.

DOBROSTAN JAKO KATEGORIA ANALITYCZNA

Kategoria dobrostanu, przez wzgląd na swoją pojemność, niejednoznaczność i wielowymiarowość, stanowi wyzwanie dla badaczy, którzy próbują ją konceptualizować i operacjonalizować. Na potrzeby niniejszej analizy przyjęta została konceptualizacja pojęcia „dobrostan”, która zakłada podział na dwa aspekty: osobisty i społeczny. W skład pierwszego z nich wchodzi: dobrostan emocjonalny, szczęśliwe życie, witalność, odporność i samoocena (samoocena, optymizm, odporność) oraz funkcjonowanie (umiejętności, autonomia, zaangażowanie, sens i cel życia). Na dobrostan społeczny składają się natomiast wsparcie społeczne oraz zaufanie i poczucie przynależności (Panek, 2015). To subiektywne rozumienie dobrostanu, opierające się na odczuciach jednostki, pozwala ocenić, jaki jest odczuwany przez nią poziom satysfakcji życiowej. Ważnym wymiarem tak rozumianego dobrostanu jest także budowanie relacji z innymi i dbałość o ich jakość (Siedlecki et al., 2014). Składowymi subiektywnego dobrostanu są pozytywne uczucia, czego przykładem może być doświadczanie przyjemności, a także pozytywne sposoby funkcjonowania, pozwalające na realizację indywidualnych celów i wartości życiowych (Oman, 2019).

Część badaczy krytycznie odnosi się do istniejącego dorobku studiów nad dobrostanem, argumentując, że brakuje w nim pogłębionej, jakościowej perspektywy analizy zjawiska (np. prowadzenia studiów etnograficznych i autoetnograficznych oraz stosowania technik partycypacyjnych). W efekcie wnioski z badań rzadko koncentrują się na znaczeniach wpisanych w różne wymiary pojęcia dobrostanu, a ich rozumienie pozostaje ograniczone (Baldin, Bille, 2023). Takie przekonanie wynika z faktu, że trwanie przy modelu badania dobrostanu, w którym jego poziom szacuje się na podstawie deklaracji określonych osób (najczęściej respondentów w pomiarach w badaniach kwestionariuszowych), może być uznany za metodologicznie wątpliwy czy wręcz wprost nieadekwatny. Wartością badań nad dobrostanem jest też ich krytyczny wydźwięk, wskazujący na zauważalne ograniczenia neoliberalnej perspektywy dobrostanu rozumianego jako wzrost wartości określonej cechy czy ilości danego rodzaju kapitału (Watson et al., 2023).

Do tego sposobu myślenia dobrze dopasowana jest wizja dobrostanu budowanego w oparciu o relacje z innymi. Taka perspektywa pozwala bowiem na spojrzenie na dobrostan z punktu widzenia społecznienia, wspólnotowości i podzielanych interesów (Atkinson, 2013). Dobrostan można w ten sposób rozwijać nie w oparciu o skrypty konsumeryzmu, ale działania podejmowane we współpracy z innymi, w otwartej, inkluzywnej wspólnotocie (Szejnwald Brown, Vergragt, 2016). Stanowi to skuteczne antidotum na rozwój „przemysłu dobrostanu”, który instrumentalizuje dążenie do osiągnięcia satysfakcji życiowej, wymusza na jednostkach przedsiębiorczą dbałość o „ja” i tworzy silną presję odnoszenia sukcesów oraz prowadzenia wysokiego tempa życia (Davies, 2015).

AKTYWNOŚĆ KULTURALNA A DOBROSTAN

Scharakteryzowane powyżej rozumienie dobrostanu można zaaplikować do badania sposobów podejmowania różnych formuł aktywności kulturalnej, w tym także aktywności związanych z uczestnictwem w ofercie instytucjonalnej bibliotek publicznych. W kontekście niniejszego artykułu dotyczy to przede wszystkim udziału w aktywnościach oferowanych przez instytucje kultury, a szerzej: konsumowania treści kulturalnych oraz integracji społecznej, która dokonuje się w procesie kulturalnej partycypacji. Refleksyjność myślenia o związkach na linii dobrostan – kultura otwiera możliwość przyglądania się procesom społecznienia, uwspólniania i poszukiwania wspólnotowości (Bachórz et al., 2019). Kluczowe staje się przy tym doprecyzowanie, w jaki sposób oferta kulturalna ma być projektowana, by realnie mogła stawać się dźwignią dobrostanu, oraz kiedy i w jakich warunkach jest to możliwe. Analiza wzajemnych relacji kultury i dobrostanu wymaga uwzględnienia z jednej strony, różnych aspektów

aktywności kulturalnej, uwarunkowań instytucjonalnych prowadzonych działań oraz specyfiki ich odbiorców, z drugiej natomiast – różnic w efekcie i trwałości wpływu kultury na dobrostan.

W kontekście myślenia o kulturze jako narzędziu wspierania rozwoju dobrostanu warto zwrócić uwagę na fakt, że kultura podlega silnym presjom instrumentalizacyjnym. Przekonanie, że „kultura się liczy”, zakłada, nawet jeśli nie wprost, myślenie o zysku, najlepiej o takim, który można podliczyć i skonsumować (Hausner, 2021). W przypadku kultury od myślenia zorientowanego ekonomicznie bardziej uzasadnione jest jednak inwestowanie w osiąganie trudno mierzalnych rezultatów, takich jak podmiotowość, wspólnotowość i autonomia. Tworzenie i utrzymywanie relacji jest realnym, faktycznym rezultatem aktywności kulturalnej, mogącym wspierać społeczność w rozwijaniu sieci wsparcia i zmierzaniu do tego, co one same chciałyby określić mianem „dobrego życia” (Scott, Rowe, Pollock, 2018). Kultura zdemokratyzowana, dystansująca się od podtrzymywania hierarchii i bliska ludzkiemu doświadczeniu stanowi szansę na podniesienie poziomu dobrostanu.

Wykorzystanie kultury jako narzędzia wspierającego rozwój dobrostanu może być istotnym elementem funkcjonowania sektora kultury. W rankingu czynników mających wpływ na poziom osobistego dobrostanu dostęp do kultury zajmuje trzecie miejsce, ustępując jedynie sytuacji zdrowotnej i poziomowi dochodów. Jest natomiast bardziej istotnym wskaźnikiem niż wiek, poziom wykształcenia, płeć czy status zawodowy (Grossi et al., 2011). Lista empirycznych dowodów na to, że kultura potrafi być skutecznym narzędziem budowania dobrostanu, jest bardzo długa. W wielu studiach podkreśla się znaczenie kultury z punktu widzenia odnotowywanego poziomu dobrostanu. Z analiz tych wynika, że różne formaty i sposoby uczestnictwa w kulturze pozytywnie przekładają się zarówno na osobisty, jak i społeczny dobrostan. W przypadku aktywności w ofercie bibliotecznej wpływ ten dotyczy m.in.: podniesienia poziomu jakości życia (Chow, Tian, 2019), poprawy kondycji zdrowia psychicznego (Zanal Abidin, Shaifuddin, Wan Mohd Saman, 2021), poczucia szczęścia (Hider et al., 2022), wzmocnienia kapitału społecznego w społecznościach lokalnych (Wojciechowska, 2021), podniesienia poziomu zaufania społecznego (Vårheim, 2014) oraz zwiększenia skali zaangażowania obywatelskiego (Coward, McClay, Garrido, 2018).

Długa lista przykładów na istnienie pozytywnych związków między aktywnością kulturalną a dobrostanem nie oznacza, że kultura jest uniwersalnym narzędziem zmiany sytuacji życiowej i zwiększenia osobistego i społecznego dobrostanu. Istnieją warunki, które zwiększają prawdopodobieństwo skutecznych interwencji kulturalnych. Nie ma jednak gwarancji, że tego rodzaju działanie zawsze przyniesie pożądane rezultaty. Niejednoznaczne jest m.in. znaczenie roli danego rodzaju aktywności

kulturalnej czy typu instytucji kultury dla uzyskiwania określonego efektu w postaci dobrostanu. Aktywność kulturalna może też nie mieć znaczącego przełożenia na poziom dobrostanu lub przynosić jedynie efekt krótkoterminowy (Węziak-Białowolska, 2016). Dodatkowo projektowanie kultury jako narzędzia dobrostanu bazuje w większym stopniu na jego funkcji profilaktycznej niż leczniczej. Innymi słowy, łatwiejsze może okazać się utrzymanie dobrostanu za pośrednictwem uczestnictwa w kulturze niż jego odzyskiwanie czy odbudowa (Clift, Phillips, Pritchard, 2021). Umiarkowane efekty kultury jako narzędzia wzmacniającego dobrostan wynikają z nie w pełni inkluzywnego dostępu do możliwości uczestnictwa w kulturze. Ograniczony dostęp do kulturalnej partycypacji jest bowiem pochodną posiadanego poziomu kapitału społecznego i gęstości sieci społecznych (Gotthardt et al., 2023).

DOBROSTAN W OFERCIE BIBLIOTEK PUBLICZNYCH

Podmioty z sektora kultury stanowią ważne instytucje socjalizacyjne dla osób angażujących się w aktywności kulturalne. Kluczowe znaczenie w tym procesie odgrywają biblioteki publiczne, umożliwiające wspólne przeżywanie i dzielenie się doświadczeniami kontaktu z kulturą. Wchodząc w tę rolę, stają się miejscami, w których realizowany jest program mający na celu m.in. wspieranie rozwoju dobrostanu. Wprawdzie oferta biblioteczna nie zawsze jest bezpośrednio nakierowana na zapewnianie dobrostanu, może pełnić *de facto* taką rolę. Programy bibliotek adresowane są m.in. do przedstawicieli grup zagrożonych wykluczeniem społecznym lub szczególnie narażonych na doświadczenie dyskryminacji. Biblioteki różni wprawdzie skuteczność dotarcia do osób z grup wrażliwych, ale zauważalny jest rosnący poziom refleksyjności i konieczności włączania do strategii instytucjonalnych propozycji adresowanych do tego grona osób (Pfeifere, 2023). Rzadkością natomiast jest jeszcze ciągle tworzenie rozbudowanych scenariuszy i planów działań, których celem byłoby zwiększanie poziomu dobrostanu odbiorców, w tym osób z grup defaworyzowanych (Feld, 2020). W ostatnich latach sytuację w tej kwestii zmieniło wystąpienie dwóch kryzysów: turbulencji będących efektem wystąpienia pandemii COVID-19 oraz wybuchu wojny w Ukrainie. Wówczas wiele placówek kulturalnych stanęło przed zadaniem ochrony najsłabszych, najbardziej narażonych na negatywne efekty społecznych wstrząsów odbiorców. Tym sposobem także biblioteki publiczne stały się w większej niż dotąd mierze przestrzeniami włączenia, integracji i demokratyzacji (Johnston et al., 2024).

W bibliotekach realizowane są różne rodzaje działań pozwalające na rozwijanie dobrostanu, choć ich zakres tematyczny, formuła i cel mogą być inne. Z punktu widzenia niniejszej analizy decydujące znaczenie ma

nie tyle sama treść oferty, co raczej jej funkcja, a w ślad za tym rola, jaką biblioteki publiczne pełnią jako miejsca kultywowania wspólnotowości, zdobywania umiejętności i transferu zasobów mających przekładać się na wzrost poziomu dobrostanu. Biblioteki mogą wypełniać tę misję, oferując przestrzeń do spotkań, dialogu i tworzenia innowacyjnych inicjatyw społecznych. Stają się tym samym nie tylko remedium na kryzysy, ale też przestrzenią ekspresji kreatywności i nauki przez zabawę dla różnych grup odbiorców. Jeśli mają pomagać w rozwijaniu dobrostanu, powinny stawiać na rozwój swoich użytkowników: trening nowych umiejętności, eksplorowanie własnych emocji czy pracę z trudnymi doświadczeniami (Grimes, 2024). Takie działania promują refleksyjne budowanie dobrostanu, odwołują się bowiem do tworzenia sprzyjających warunków do przebywania w przestrzeni instytucji, kooperacji z innymi oraz rozwijania postaw optymizmu, współczucia i nadziei (Latham, Cowan, 2023). Sektor biblioteczny pełni więc funkcję akuszerstwa współpracy, jest swoistym inkubatorem sieci opartych na partnerstwie i współdziałaniu. Efektem realizacji takiej strategii staje się zwiększony poziom sprawczości użytkowników angażujących się w te aktywności oraz wzrost poziomu ich podmiotowości. Model działania bibliotek, który akcentuje potrzebę współdziałania, transformuje też sposób myślenia o zależnościach na linii instytucja-odbiorcy. Powiązania te stają się bardziej zdemokratyzowane, zbudowane w oparciu o zdecentralizowany model sieci, nie zaś hierarchiczne relacje nadrzędności i podrzędności, w których użytkownik nie może negocjować zasad swojego uczestnictwa w ofercie instytucjonalnej (Popławska, 2022).

Esencjonalna dla tej transformacji bibliotek koncentracja na rozwijaniu współpracy może być receptą na charakterystyczną dla kultury indywidualizmu atrofię wspólnotowości (Jacyno, 2007). To nie emancypacja jednostek, a pozwalająca na wytwarzanie wartości międzyludzka komunikacja jest dziś bowiem brakującym zasobem, który utrudnia czy uniemożliwia osiąganie różnych celów społecznych, w tym utrzymywanie i podnoszenie poziomu dobrostanu (Hausner, 2021). Wspólnotowe procesy opierają się na krytycznej refleksji, która umożliwia dostrzeżenie różnych punktów widzenia, wchodzenie w polemikę i wypracowywanie niestandardowych rozwiązań. Są to oznaki kultury inkluzywnej, w której dobrostan odgrywa ważną rolę jako jeden z celów realizowanych działań (Pasterak, Studziński, 2023). Inkluzywna biblioteka publiczna prowadzi do dobrostanu poprzez przemyślany model współpracy. Wyznaczają go ahierarchiczność, bliskość w relacjach, wzajemny szacunek i akceptacja. Osoby reprezentujące biblioteki stają się w takich warunkach empatycznymi i biorącymi odpowiedzialność za rozwój wzajemnych relacji „rzemieślnikami współpracy” (Kaszyński, 2021).

CEL I METODA

Inspiracją do napisania niniejszego artykułu były rezultaty badań nad kondycją bibliotek publicznych i czytelnictwa w województwie pomorskim prowadzonych w latach 2022-2023 we współpracy z Wojewódzką i Miejską Biblioteką Publiczną im. Josepha Conrada Korzeniowskiego w Gdańsku. Celem badania było pozyskanie wiedzy o praktykach czytelnicznych użytkowników bibliotek oraz analiza modeli działania instytucjonalnego nakierowanych na wsparcie zaangażowania mieszkańców w aktywność biblioteczną. Materiał z badań został opublikowany w dwóch raportach podsumowujących zebrane wyniki (Stachura, Zbieranek, 2022; Stachura, Zbieranek, 2023). Opublikowane rezultaty nie uwzględniają natomiast w szczegółach kwestii związanych z relacjami na linii biblioteki – dobrostan. Wątek ten został poddany analizie na potrzeby niniejszego artykułu. Jego głównym celem jest wyjaśnienie, jaką rolę w procesie wspierania rozwoju dobrostanu pełnią biblioteki publiczne.

W ramach studium w pierwszym roku (2022) przeprowadzono analizę danych zastanych dotyczących kondycji pomorskich bibliotek publicznych i kondycji czytelnictwa w regionie. Równocześnie zrealizowano badanie ilościowe wśród trzech grup respondentów – aktywnych uczestników życia kulturalnego (n=569), pracowników merytorycznych bibliotek publicznych z terenu województwa pomorskiego (n=328) oraz reprezentantów samorządu terytorialnego zajmujących się projektowaniem i realizacją lokalnej polityki kulturalnej (n=82). Wnioski z badań stanowiły podstawę stworzenia koncepcji drugiej fazy projektu, realizowanej w 2023 r. Polegała ona na realizacji badań jakościowych – studiów etnograficznych inicjatyw związanych z działaniem bibliotek publicznych w województwie pomorskim (n=5) oraz indywidualnych wywiadów pogłębionych (n=48). Celem badań etnograficznych było zbadanie, jakie działania są realizowane przez pomorskie biblioteki publiczne w celu unowocześniania ich oferty oraz dostosowania jej do oczekiwań użytkowników.

Przedstawione w dalszej części wyniki badań bazują na analizie materiału z indywidualnych wywiadów pogłębionych realizowanych w drugiej fazie projektu. Łącznie w analizie uwzględniono 35 wywiadów, które przeprowadzono z aktywnymi uczestnikami życia kulturalnego (n=20) oraz z pracownikami merytorycznymi bibliotek (n=15). W analizie nie uwzględniono materiału empirycznego pochodzącego z rozmów z przedstawicielami lokalnych samorządów (n=13). Wynikało to z faktu, że w tej grupie scenariusz wywiadu nie dotyczył kwestii związanych ze strategiami działania bibliotek w odniesieniu do dobrostanu ich użytkowników. Uwzględnienie w analizie materiału empirycznego pozyskanego od dwóch grup badanych umożliwiło zestawienie ze sobą różnych głosów, reprezentujących odmienne perspektywy i wyobrażenia o roli, jaką

biblioteki publiczne pełnią w procesie wspierania rozwoju dobrostanu. W rozmowach z aktywnymi uczestnikami życia kulturalnego podejmowano m.in. kwestie związane z oceną oferty bibliotecznej, sposobem korzystania z oferty bibliotek publicznych oraz oczekiwaniami odnośnie do formuły prowadzonych działań instytucjonalnych. Wywiady z pracownikami pozwalały natomiast na podjęcie takich wątków jak: sposoby budowania przez biblioteki relacji z użytkownikami, organizowanie oferty dla odbiorców oraz poszukiwanie nowych, interaktywnych formuł działania i współpracy.

W toku realizacji badania jakościowego zastosowano celowy dobór próby w odniesieniu do badanych w obu podgrupach. Za aktywnych uczestników życia kulturalnego uznawane były osoby, które regularnie korzystają z oferty bibliotecznej. Docierano do nich na dwa sposoby – za pośrednictwem pracowników bibliotek oraz z wykorzystaniem techniki kuli śniegowej, gdy poszczególni użytkownicy rekomendowali do udziału w badaniu inne osoby. Dobór osób do wywiadów przebiegał etapami, tak aby zapewnić wysoki poziom zróżnicowania próby badawczej ze względu na szereg czynników – subregion w obrębie województwa pomorskiego (chojnicki, gdański, słupski, starogardzki lub trójmiejski), wielkość miejsca zamieszkania, wiek, płeć oraz status zawodowy. Wśród użytkowników bibliotek w badaniu wzięło udział 12 kobiet i 8 mężczyzn, a próba była wyraźnie zróżnicowana pod względem wieku osób zaproszonych do rozmów. Wywiadów udzielali: nauczyciele (6), handlowcy (3), doradca biznesowy, inżynier, księgowy, ochroniarz, opiekunka dziecka, pracownik naukowy, pracownik biurowy, radca prawny, strażak, żołnierz zawodowy oraz osoba nieaktywna zawodowo. Należy podkreślić, że dużą trudnością w procesie organizacji badania była rekrutacja osób młodszych oraz mężczyzn – są oni bowiem wyraźnie rzadziej zaangażowani w życie bibliotek publicznych w lokalnych społecznościach niż kobiety i osoby starsze. Mimo pośrednictwa w rekrutacji uczestników przez poszczególne biblioteki wśród badanych znalazły się osoby, które relacjonowały swoje doświadczenia w korzystaniu z oferty wielu różnych placówek bibliotecznych. Ponadto w narracjach wskazuje się także na słabości działania bibliotek publicznych, nie idealizując oferty i modelu działań placówek, które badani odwiedzają.

Wśród pracowników bibliotek publicznych wyraźnie więcej jest kobiet ($n=12$) niż mężczyzn ($n=3$). Wynika to z faktu silnego sfeminizowania sektora bibliotecznego, także na szczeblu kadry zarządzającej (do wywiadów zapraszane były głównie osoby pełniące w bibliotekach funkcje kierownicze). Kryterium doboru osób do wywiadów obejmowało – podobnie jak w przypadku aktywnych uczestników życia kulturalnego – subregion w obrębie województwa, wielkość miejsca zamieszkania oraz zróżnicowanie pod względem charakterystyki bibliotek, z którymi poszczególne

osoby są związane (takich jak poziom ich infrastruktury, zakres oferty kulturalnej czy zaangażowanie w lokalne inicjatywy społeczne).

WYNIKI BADAŃ

Zebrany materiał empiryczny umożliwia wskazanie na cztery zasadnicze elementy warunkujące znaczenie bibliotek publicznych jako przestrzeni wspierania rozwoju dobrostanu. Opisane zostały uwarunkowania wymiaru dobrostanu budowane w oparciu o relacje z innymi, znaczenie bibliotek publicznych jako przestrzeni tworzenia dobrostanu, zróżnicowania socjodemograficzne w zakresie korzystania z oferty bibliotecznej przekładające się na możliwość podnoszenia poziomu dobrostanu oraz strukturalne ograniczenia wspierania dobrostanu w bibliotekach publicznych.

RELACYJNY WYMIAR DOBROSTANU W BIBLIOTEKACH PUBLICZNYCH

Czynnikiem, który zachęca odbiorców do odwiedzania bibliotek publicznych, jest panująca w nich atmosfera. Dla wielu badanych jest ona równie ważna, co jakość merytoryczna oferty. W sytuacji, gdy kadra placówek odbierana jest jako komunikatywna i pomocna, „wychodząca do odbiorcy”, wizyta w bibliotece stanowi dla użytkowników okazję do rozmowy, poprawy nastroju, poczucia, że ma się relacje z kimś znajomym i życzliwym. Dobrostan powstaje wówczas organicznie, w warunkach przyjaznych interakcji. Mogą one dotyczyć bezpośrednio doświadczeń czytelniczych, ale mogą również być zogniskowane wokół prozaicznych elementów codzienności. W efekcie obecność w bibliotece kojarzona jest z familiarną rozmową i naturalną wymianą bieżących doświadczeń. Dobrze ilustrują ten stan zacytowane poniżej fragmenty wypowiedzi dwojga seniorów biorących udział w badaniu. Dla osób starszych wizyta w bibliotece stanowi doświadczenie szczególnie wartościowe, cenny rytuał, który dostarcza dużej dozy satysfakcji.

„To jest taka bliskość i takie ciepło. Że chce się przyjść. (...) Jestem zadowolony, że idę. (...) Jadą samochodem te panie i trąbią na mnie, jak mnie widzą na ulicy. (...) To jest fajne, taki właśnie kontakt. Że człowiek czuje, że jest lubiany. I że się starają, że mają coś dla niego, że można sobie coś... To dla mnie nie jest instytucja, (...) tak ja to odczuwam [W18_U_M_60+]”.

„W bibliotece wszyscy są uśmiechnięci. Dzwonię i mówię: „dzień dobry”, a one [pracownice biblioteki – przyp. aut.] odpowiadają: „dzień dobry”. Takie uprzejmości sobie wymieniamy. Pytam, czy mają „Biegunów” Olgi Tokarczuk. „Tak, mamy. Chce Pani?”. Ja mówię: „Tak, odłóżcie dla mnie. Za kilka dni wpadnę”. (...) To jest szansa, żeby spotkać się z ludź-

mi. Jak pójde do księgarni, to kupię książkę, nie rozmawiając z nikim [W19_U_K_60+]”.

Badani podkreślają, że wizyta w placówce bibliotecznej jest dla nich doświadczeniem przyjemnym, takim, na które się czeka. Daje możliwość nie tylko wypożyczenia danego tytułu, ale przede wszystkim rozmowy z osobami, które pracują w bibliotece, włączenia się w biblioteczne życie, np. poprzez rekomendację zakupu określonych pozycji książkowych, udziału w spotkaniach organizowanych w danej placówce czy spotkania w niej z innymi czytelnikami. Obecność w bibliotece staje się w ten sposób gwarantem dobrze spędzonego czasu i daje poczucie przynależności do bibliotecznej wspólnoty. Taki rodzaj przeżycia przekłada się na komfort zaangażowania i generuje wrażenie, że bierze się udział w „czymś szczególnym”, dodatkowo w komfortowych, niemal domowych warunkach (Eriksson, Reestorff, Stage, 2018). Doświadczenia oparte na interakcjach i bogactwie osobistego kontaktu angażują emocjonalnie (Gorchakova, Hyde, 2022), w efekcie pozytywnie przekładając się na doświadczenie dobrostanu.

„Ja myślę, że biblioteka to jest takie miejsce, które my współdzielimy. Że to jest w definicji dobra wspólnego, że biblioteka (...) służy całej społeczności. I też cała społeczność to dobro buduje. Buduje to dobro bibliotekarz, który tam pracuje i człowiek, który tutaj przychodzi. Więc współdzielimy ze sobą to wszystko, co mamy, ale też współdzielimy przestrzeń. (...) Dla mnie to ma dużo większą wartość niż organizowanie zajęć, na które po prostu mamy przyprowadzają swoje dzieci. Wtedy nie ma tego efektu, oddziaływania społecznego. I dla mnie to jest właśnie ta idea pielęgnacji tego dobra wspólnego, wspólnoty w budowaniu tej biblioteki jako właśnie takiego wspólnego miejsca, w którym można się spotykać i rozmawiać o wszystkim, (...) organizując, pokazując, jakie ma się pasje i przekazując te pasje dalej [W6_B_K_40-59]”.

Inkluzywna atmosfera, jaka panuje w bibliotekach publicznych, stanowi paliwo dla rozwoju dobrostanu – zarówno w wymiarze osobistym, jak i społecznym. Oparty na relacyjności klimat spotkania sprawia, że użytkownicy oferty bibliotek czują się w nich komfortowo. Badani odnotowywali dobre samopoczucie będące efektem wizyt w bibliotekach oraz poczucie satysfakcji związane z możliwością spotkania innych osób zainteresowanych korzystaniem z bibliotecznej oferty. Dla części osób, które udzieliły wywiadu, kontakt z biblioteką i jej pracownikami stanowił antidotum na poczucie samotności czy trudności związane z doświadczanym kryzysem życiowym.

Placówki biblioteczne są także miejscem spotkań wielu różnych grup zainteresowań. Podejmowanie przez nie aktywności pozwala nie tylko na uspołecznianie doświadczeń czytelniczych, ale też na rozwój sieci relacji towarzyskich. Co istotne, biblioteki mogą udostępniać użytkownikom

przestrzenie na spotkania na zasadach niekomercyjnych i na długi okres, co pozwala inicjatywom rozwijać się w stabilnym otoczeniu instytucjonalnym. Jest tak np. w przypadku klubów miłośników gier planszowych, którzy regularnie spotykają się w bibliotece, by realizować swoje hobby. W przypadku klubów czytelniczych afiliowanych przy bibliotekach publicznych w województwie pomorskim ich członkowie, dyskutując o książkach, wzajemnie wspierają się i tworzą przestrzeń do spotkania niezwiązaną bezpośrednio z samą praktyką czytania. Rodzące się w bibliotekach publicznych inicjatywy pozwalają użytkownikom odczuwać satysfakcję ze spotkania z innymi i pozytywnie wpływają na poczucie przynależności grupowej. Działania podejmowane w placówkach bibliotecznych mogą przy tym stanowić punkt wyjścia do rozwijania relacji i pogłębiania kontaktów towarzyskich także poza przestrzenią instytucjonalną. Taką prawidłowość zauważyć można na przykładzie silnie sfeminizowanych klubów czytelniczych, których członkinie, poznając się w bibliotece, kontynuują kontakt z sobą także w innych okolicznościach i lokalizacjach.

„Nie jesteśmy zobligowane do tego, żeby zawsze spotykać się w bibliotece. Czasami po prostu umawiamy się gdzieś tam w jakiejś kawiarni. (...) Jak się spotykamy, to zawsze jest jakieś jedzenie, jakieś tam słodkości, czy jakaś tam kawa. (...) Każda sobie coś zamawia, żeby po prostu sobie posiedzieć i miło porozmawiać. Rozmawiamy godzinę, dwie, trzy. (...) O książce, którą przeczytałyśmy, ale też się rozmawia na inne tematy. W momencie, kiedy jest taka grupa, którą się dosyć dobrze zna, to już też inne tematy się pojawiają. Od kilku lat tak się u nas przyjęło, że mamy wakacyjne spotkanie u jednej z klubowiczek w ogrodzie. Że już jest ładna pogoda, jest ładnie, ciepło, (...) to już tak się utarło, że sobie robimy właśnie u jednej z koleżanek spotkanie [W17_U_K_40-59]”.

ZNACZENIE BIBLIOTEK PUBLICZNYCH JAKO PRZESTRZENI WSPIERAJĄCYCH ROZWÓJ DOBROSTANU

Biblioteki publiczne stanowią przestrzenie wspierania rozwoju dobrostanu na kilka różnych sposobów. Podstawowe znaczenie ma ich dostępność oraz jakość bibliotecznej infrastruktury. W zrealizowanych wywiadach badani często podkreślali deficyt możliwości podejmowania aktywności społecznych i kulturalnych w lokalnych społecznościach, z których pochodzą. Na tym tle biblioteki stanowią kluczowe placówki, które umożliwiają mieszkańcom kontakt z kulturą i spotkanie z innymi. Sytuacja ta jest dotkliwa przede wszystkim dla osób mieszkających w małych, peryferyjnie położonych względem większych ośrodków miejscowości. Biblioteki publiczne, niekiedy będące jedynymi instytucjami kultury na terenie danej gminy, stają się też najbardziej atrakcyjnymi miejscami pobytu w czasie wolnym od pracy i obowiązków domowych.

Ważne jest przy tym, aby przestrzenie, w których użytkownicy doświadczają kontaktu z instytucją, były przez nich postrzegane jako przyjazne i zachęcające do przebywania. Wysoki poziom jakości infrastruktury bibliotecznej przekłada się na lepszą ocenę placówek oraz większą skłonność do ich odwiedzania. Lokalizacja placówek w atrakcyjnych budynkach, dobre wyposażenie oraz rozwijanie przez kadrę szeregu formatów aktywności dla swoich użytkowników zachęca do angażowania się w biblioteczne aktywności i zwiększa docelowo prawdopodobieństwo wystąpienia pozytywnego wpływu na poziom indywidualnego dobrostanu.

„Troszeczkę ożywiłiśmy tę przestrzeń, ociepliliśmy ją. Pojawiło się u nas drzewo z życzeniami, na którym dzieci mogły wypisywać różne swoje pomysły. To było faktycznie fizycznie wykonane przez plastyka drzewo. Później, kiedy to drzewo nam się już trochę opatrzyło i znudziło, to zrobiliśmy taki kącik relaksacyjny pomiędzy dwiema ścianami, taki à la namiot. I to jest taka przestrzeń z kocykami, z poduszkami, która jest miejscem relaksu. Bardzo często wtedy dzieci podchodzą do regału z książką, biorą to, co ich zainteresuje, i na tych poduchach w tym namiocie po prostu leżą, czytają, oglądają i miło spędzają swój wolny czas [W4_B_K_40-59]”.

Zebrany materiał empiryczny stanowi potwierdzenie tezy, że biblioteki publiczne promują rozwój dobrostanu poprzez realizację działań nieukierunkowanych na zysk, akcentując znaczenie wspólnotowości i relacyjności. Umożliwiają swoim użytkownikom doświadczanie przyjemności z obecności i pobytu w bibliotece, spędzanie czasu w przestrzeni instytucji zgodnie z ich oczekiwaniami i wyobrażeniami. Istotną rolę w tym procesie pełnią biblioteczne kadry, przez wielu badanych postrzegane jako życzliwe i wspierające. Gdy biblioteki są postrzegane pozytywnie, stanowią dla badanych ważny punkt życiowego odniesienia – przestrzeń, w której mogą oni czuć się bezpiecznie i do której chętnie oraz regularnie się wraca.

Ważną funkcję bibliotek publicznych w procesie wspierania rozwoju dobrostanu stanowi wypracowywanie nowych modeli działania i sposobów możliwego angażowania się w życie bibliotek przez ich użytkowników. Wiele placówek reorganizuje sposób pracy, dbając o poprawę jakości kontaktu ze swoimi odbiorcami. Biblioteki przejmują też część zadań tradycyjnie realizowanych przez domy kultury. Proces ten jest wielowymiarowy i rodzi szereg konsekwencji strategicznych dla placówek. Z punktu widzenia niniejszej analizy kluczowe jest to, że biblioteka, poszerzając zakres realizowanych działań, stara się odpowiedzieć na zapotrzebowanie użytkowników, zachęcając ich do uczestnictwa w swojej ofercie i dbając o tworzenie optymalnych warunków do spotkania.

BIBLIOTECZNY DOBROSTAN, ALE DLA KOGO?

Z danych Głównego Urzędu Statystycznego za rok 2023 wynika, że liczba zarejestrowanych użytkowników bibliotek publicznych wyniosła 6,3 mln, a w bibliotekach łącznie odnotowano 58,4 mln odwiedzin (GUS, 2024). Z danych statystycznych nie wynika jednak jednoznacznie, jakie formy aktywności podejmują użytkownicy poza wypożyczaniem zbiorów ani jaka jest faktyczna specyfika kontaktu odbiorców z placówką biblioteczną. Z pomiaru ilościowego zrealizowanego w województwie pomorskim w 2022 r. wśród aktywnych uczestników życia kulturalnego wynika, że z oferty bibliotek częściej korzystają kobiety, osoby deklarujące złe lub przeciętne warunki materialne gospodarstwa domowego, osoby powyżej 40. roku życia, a także te mieszkające poza centrum regionu (Trójmiasto i podregion gdański), przede wszystkim na wsiach lub w małych miastach (Stachura, Zbieranek, 2023). W odniesieniu do płci potwierdzeniem tych danych jest wyraźna przewaga kobiet nad mężczyznami, jeśli chodzi o deklarację odwiedzin w bibliotekach publicznych w pomiarze prowadzonym przez Bibliotekę Narodową (Koryś, 2023)

Dane pozyskane w trakcie realizacji indywidualnych wywiadów pogłębionych w znaczącej mierze potwierdzają istniejący obraz statystyczny. Wprawdzie biblioteki publiczne starają się tworzyć ofertę dla różnych grup odbiorców, narracja zarówno przedstawicieli kadry bibliotecznej, jak i osób odwiedzających biblioteki wyraźnie wskazuje na zwiększoną aktywność instytucjonalną w grupie osób starszych i kobiet, przy jednoczesnej ograniczonej obecności w placówkach młodszych użytkowników i mężczyzn. Zmniejszona skala obecności w bibliotekach jest głównym czynnikiem ograniczającym możliwość odniesienia indywidualnej korzyści z tego tytułu. Wynika to głównie z dwóch powodów, tj. z ograniczeń strukturalnych utrudniających dostęp do oferty instytucjonalnej oraz z decyzji podejmowanych przez konkretne osoby, które nie decydują się na odwiedzanie bibliotek i spędzanie w nich czasu.

Z zebranego materiału empirycznego wynika, że szczególnie pozytywne jest oddziaływanie zaangażowania bibliotecznego na poziom dobrostanu osób w wieku senioralnym. Doceniają one możliwość korzystania z oferty bibliotecznej, która jest relatywnie łatwo dostępna, a przy tym bezpłatna. Ceni się również poczucie inkluzywności związane z obecnością w bibliotece i przyjazną atmosferę kontaktu. Większość seniorów nie jest ograniczona koniecznością realizacji obowiązków zawodowych. Ci z nich, którzy trafiają do bibliotek, realizują swoje potrzeby kontaktu z innymi i produktywnego spędzania czasu, co przekłada się na odczuwany poziom dobrostanu. Seniorzy przejawiają tendencję do traktowania obecności w bibliotece nieinstrumentalnie, jako istotny, wspierający samopoczucie element codzienności.

„Biblioteka jest atrakcyjna, bo ta oferta jest bezpłatna. U przeciętnego polskiego emeryta raczej się nie przelewa, a jak się chce w czymś uczestniczyć, to jeszcze trzeba gdzieś dojechać do tej Bydgoszczy, na przykład do opery, czy do teatru. (...) To jest kawał drugi autobusem, a powrót po takim przedstawieniu to jest gdzieś w okolicach godziny 1 w nocy. Niektórzy chociażby ze względów wydolnościowych też sobie nie mogą pozwolić na tych wyjazd. (...) Na miejscu zostaje biblioteka i dom kultury, które seniorzy bardzo lubią [W29_U_K_40-59]”.

Indywidualne korzyści z uczestnictwa w ofercie bibliotecznej odnoszą jednak także przedstawiciele innych grup niż seniorzy, m.in. młode matki, które uczestniczą w wydarzeniach organizowanych dla dzieci, grupy hobbystów mogących w bibliotece realizować swoje pasje, a w przypadku mediatek – także miłośnicy nowych technologii cyfrowych. Nową grupą, która korzysta z oferty bibliotecznej, są osoby z doświadczeniem migracyjnym i uchodźczym. Po wybuchu wojny w Ukrainie skala potrzeb w tej grupie w sposób wyraźny wzrosła (Fedorowicz-Kruszewska, Kruszewski, 2023). Zwracają na ten fakt uwagę zarówno przedstawiciele kadry bibliotecznej, jak i użytkownicy oraz współtwórcy bibliotecznej oferty.

„Otworzono się na społeczność ukraińską w mieście. Szczególnie w tych pierwszych dniach kryzysu wojennego, kiedy te panie były naprawdę zagubione bardzo, to tam też było miejsce, gdzie pani ze znajomością ukraińskiego przychodziła. Tam był punkt informacyjny i takie rzeczy, z których ja nie korzystam, ale je widzę [W24_U_18-39]”.

„Ukraińcy bardzo mocno korzystają z naszych zasobów. My też prowadzimy kursy językowe dla tych osób. Teraz już może mniej jest uchodźców, co ludzi, którzy jakby wyjeżdżają z Ukrainy i tutaj przyjeżdżają [W13_B_K_40-59]”.

„Po wybuchu wojny w Ukrainie skupiliśmy się na grach niezależnych językowo. Nieważne, czy przyjdzie ktoś posługujący się językiem angielskim, ukraińskim, czy polskim, możemy rozłożyć grę i wspólnie zagrać. W tych grach nie ma żadnych napisów rozbudowanych, albo ich w ogóle nie ma. Są tylko obrazki, które nie wymagają tłumaczenia. Dodatkowo wydrukowałem instrukcję po angielsku, w języku ukraińskim i w języku rosyjskim, bo było takie zapotrzebowanie. Każdy może mieć w innym języku instrukcję i wspólnie sobie gramy w grę [W28_U_M_18-39]”.

Biblioteki starają się też, w miarę możliwości, reagować na potrzeby osób ze szczególnymi potrzebami, np. osób z niepełnosprawnością ruchową, niedowidzących, przewlekle chorych, doświadczających trudności psychicznych czy osób znajdujących się w kryzysie bezdomności. Warto natomiast podkreślić, że profesjonalna obsługa i wsparcie świadczone dla przedstawicieli tych grup może stanowić istotne wyzwanie dla kadry bibliotecznej.

„Mamy coraz więcej czytelników, którzy borykają się z różnymi trudnościami psychicznymi. I to nie jest tak, że widzimy jednego na milion, tylko codziennie widzimy tych ludzi. Oni do nas przychodzą, a my staramy się ich obsługiwać i znaleźć z nimi wspólny język, chociaż czasami mamy z tym problemy [W13_B_K_40-59]”.

Z rozmów przeprowadzonych z badanymi pracującymi w bibliotekach publicznych wynika, że do aktywnego udziału w życiu bibliotek placówkom najtrudniej jest zachęcać najmłodszych dorosłych (do 30. roku życia). Są to bowiem osoby, których wzorce uczestnictwa w kulturze są w znacznej mierze oparte na konsumowaniu treści kulturalnych bez pośrednictwa instytucjonalnego. Trudności wiążą się również z angażowaniem do korzystania z oferty osób bardzo aktywnych zawodowo. Wyzwanie dotyczy także tworzenia formatów oferty, które cieszyłyby się większą popularnością wśród mężczyzn.

STRUKTURALNE OGRANICZENIA WSPIERANIA DOBROSTANU W BIBLIOTEKACH PUBLICZNYCH

Mimo transformacji, jaką przechodzą współcześnie instytucje kultury (w tym także biblioteki publiczne), wiele z nich nie jest projektowanych w sposób, który stanowiłby odpowiedź na potrzeby wielu różnych grup użytkowników (Sokka, Ruokolainen, Tohmo, 2023). Ogranicza to w sposób istotny możliwość wspierania rozwoju dobrostanu części odbiorców. Jedną z dróg, jakie biblioteki mogą obrać, by zmienić ten stan rzeczy, jest praca nad poznaniem potrzeb swoich odbiorców, a w efekcie zwiększenie poziomu instytucjonalnej autorefleksyjności. W takich warunkach łatwiej jest zapraszać odbiorców do współpracy, potencjalnie pozytywnie wpływając na poziom ich dobrostanu. Proza codziennego funkcjonowania bibliotek, które borykają się z niedofinansowaniem, trudnościami kadrowymi i logistyką organizacji pracy, znacznie utrudnia podejmowanie takich działań. Wiele placówek ma ograniczone możliwości rozwijania swoich kultur organizacyjnych, działa bowiem pod presją udowodnienia swojej przydatności (Derfert-Wolf, 2015) i walki o przetrwanie (Głowacka, 2015). Ich główna aktywność zorientowana jest na utrzymanie użytkowników, którzy już korzystają z oferty biblioteki, w mniejszym zaś stopniu – na wypracowywanie innowacyjnych formuł i modeli pracy.

„Są takie momenty, że sił brakuje. (...) Jest trudno, bo nam brakuje zasobów. To jest nasza codzienność. My nie mamy możliwości za bardzo, żeby tworzyć rozwiązania szyte na miarę, odpowiadające temu dokładnie, czego by potrzebowali nasi czytelnicy [W8_B_M_18-39]”.

W mniejszych, słabiej rozwiniętych placówkach relatywnie rzadko organizowane są dodatkowe wydarzenia, a odbiorcy w ograniczonym stopniu decydują się na aktywną partycypację w życiu bibliotek. W efekcie dużo rzadziej dochodzi do możliwości wystąpienia pozytywnego wpły-

wu obecności w bibliotece na dobrostan. Problemem wielu bibliotek jest przy tym ograniczona autonomia. Placówki są uzależnione od finansowania ze środków lokalnego samorządu. Ponad 90% całości wydatków bibliotek publicznych pochodzi z budżetu organizatora (Jezierska, 2018). Utrudnia to podmiotom tworzenie długofalowych strategii i programów rozwoju instytucjonalnego. Zajmowanie się koniecznością zapewnienia podstaw funkcjonowania podmiotu ogranicza możliwości tworzenia planów, których celem miałyby być między innymi rozwijanie przestrzeni dobrostanu dla odbiorców.

„Ta niezależność [instytucji kultury – przyp. aut.] jest jakby tak naprawdę fikcyjną rzeczą. (...) Ja jestem od 20 lat w instytucjach kultury i widzę, co się dzieje w relacjach samorząd – instytucje kultury. Jak często są przekraczane kompetencje organizatora. (...) To jest naprawdę taki sposób myślenia właśnie o instytucji kultury jak o własnej jednostce organizacyjnej. (...) Oni traktują instytucję po prostu jak agendę realizacji swojej polityki. (...) Instytucje kultury w obecnym czasie są tak pogubione, jeśli chodzi o poziom wpływów, relacji, zależności, że my już nie wiemy, kiedy i co można, a kiedy i o co trzeba zapytać [W10_B_K_40-59]”.

Ograniczone zasoby na prowadzenie działalności (finansowe, kadrowe i infrastrukturalne) oraz kruche podstawy strukturalne funkcjonowania placówek utrudniają tworzenie oferty ukierunkowanej na wzmocnienie dobrostanu odbiorców. Niewystarczające możliwości działania bibliotek publicznych mogą hamować proces zmian mających na celu wspieranie użytkowników w żywym uczestnictwie w kulturze instytucjonalnej. Przy braku stabilnego wsparcia ze strony organizatora działalności bibliotek publicznych zdolność tych placówek do rozwijania ambitnych projektów strategicznych staje pod znakiem zapytania. Zawężenie skali działania placówek do realizacji ich podstawowych, rutynowych funkcji negatywnie wpływa na rolę, jaką mogą one odgrywać jako instytucje wspierające rozwój dobrostanu użytkowników bibliotek.

WNIOSKI

Z zebranego materiału empirycznego wynika, że biblioteki publiczne mogą odgrywać istotną rolę w ekosystemie wspierania rozwoju dobrostanu swoich użytkowników w wymiarze osobistym i społecznym. Ich oferta ma potencjał wspierania dobrostanu emocjonalnego, wzrostu poziomu zaangażowania w aktywności grupowe odbiorców oraz poprawy poczucia doświadczanego przez nich wsparcia społecznego. Aktywność w działaniach animowanych w bibliotekach publicznych może pozytywnie przekładać się na poziom satysfakcji życiowej uczestników życia kulturalnego i przyczyniać do wzmocnienia zasobów kapitału społecznego.

Biblioteki publiczne podejmują szereg działań nakierowanych na wzmacnianie dobrostanu użytkowników w procesie „wychodzenia” do odbiorcy, życzliwego kontaktu i chęci spotkania. Wspólne działania i wsparcie dla oddolnych inicjatyw nie gwarantują rezultatu w postaci pozytywnego wpływu na poczucie dobrostanu, ale stanowią ważny czynnik uruchomienia takiego efektu. Biblioteki wypracowują ścieżki ku osiągnięciu dobrostanu w taki sposób, by miał on wymiar relacyjny i wspólnotowy, nie był natomiast skoncentrowany na osiąganie szybkich korzyści i zaspokajanie wyłącznie potrzeb konsumpcyjnych. Dzieje się tak poprzez umożliwienie użytkownikom doświadczenia spotkania z innymi, a przez to poczucia wzbogacenia i zaangażowania emocjonalnego.

Obserwowany zwrot placówek bibliotecznych ku partycypacji i współpracy z użytkownikami może zmieniać model relacji na linii instytucja – odbiorcy. Usieciowione kontakty demokratyzują instytucjonalny układ zależności, co otwiera nowe perspektywy na tworzenie przestrzeni wsparcia społecznego i poczucia przynależności. Przede wszystkim jednak w wielu badanych bibliotekach zauważalne jest dążenie do bardziej inkluzywnego budowania oferty dla różnych grup odbiorców. Celem włączania użytkowników jest umożliwienie im podejmowania aktywności uznawanych za wartościowe i sensowne, a przy tym doświadczania przyjemności i radości z uczestnictwa w kulturze w bezpiecznej atmosferze. Biblioteki publiczne pełnią więc rolę zarówno akuszerza współpracy, jak i facylitatora tworzenia warunków do rozwoju dobrostanu.

Wiele bibliotek publicznych pełni ważne funkcje w lokalnej społeczności, przede wszystkim integracyjną, edukacyjną, kulturową i rozrywkową. Z uwagi na deficyt instytucjonalnych alternatyw biblioteki odgrywają kluczową rolę w budowaniu więzi społecznych. Dotyczy to przede wszystkim mniejszych, peryferyjnie położonych względem większych ośrodków miejscowości. Powszechna dostępność bibliotek publicznych oraz możliwość korzystania z ich zasobów bez ponoszenia kosztów czyni z nich kluczowe agendy zmiany społecznej. Jednocześnie wiele z tych placówek boryka się ze strukturalnymi problemami, co ogranicza możliwości prowadzenia przez nie działań wspierających rozwój dobrostanu. Działania z tego zakresu nie mają więc charakteru systemowego. Ich charakter i skala zależą od zasobów, jakimi dysponują biblioteki, oraz możliwości odpowiadania przez nie na wyzwania strategicznego rozwoju. W aktywność animowaną w bibliotekach w odmiennym stopniu angażują się też różne grupy użytkowników, co wynika zarówno z oferty, jaką mają dla nich biblioteki, jak i indywidualnych preferencji odbiorców.

Z przedstawionych w tekście przykładów wynika, że biblioteki publiczne mogą stawać się ważnymi przestrzeniami wspierania rozwoju dobrostanu. Ich zasadniczą wartością jest realizacja działań, które nie są programowane z myślą o osiągnięciu zysku ekonomicznego i wykraczają

poza logikę sprywatyzowanej konsumpcji oraz indywidualnych korzyści. Zadanie, jakie stoi przed bibliotekami, wiąże się z umiejętnością nawigowania w stale zmieniających się realiach. Dotyczy to przede wszystkim konieczności kooperacji z finansującymi działania podmiotów organizatorami, orientacji w oczekiwaniach różnych grup użytkowników oferty instytucjonalnej oraz umiejętnego budowania strategicznych rozwiązań mających na celu profesjonalizację działania podmiotów. Potencjał bibliotek jako agend wzmacniania dobrostanu, choć częściowo odkryty, pozostaje nadal w dużej mierze niewykorzystany.

BIBLIOGRAFIA

- Atkinson, S. (2013). Beyond components of wellbeing: The effects of relational and situated assemblage. *Topoi*, 32, 137-144. <https://doi.org/10.1007/s11245-013-9164-0>.
- Bachórz, A., Obracht-Prondzyński, C., Stachura, K. & Zbieranek, P. (2019). *Gra w kulturę. Przemiany pola kultury w erze poszerzenia*. Instytut Kultury Miejskiej.
- Baldin, A., & Bille, T. (2023). The lost value for users of cultural institutions during the COVID-19 pandemic: A life satisfaction approach. *International Review of Economics*, 70, 257-281. <https://doi.org/10.1007/s12232-023-00418-7>.
- Briguglio, M., Camilleri Gilmour, V., & Vella Melchior, A. (2020). Artists, audiences and wellbeing: An economic analysis. *International Journal of Wellbeing*, 10(3), 20-34. <https://doi.org/10.5502/ijw.v10i4.1205>.
- Chow, A., & Tian, Q. (2019). Public Libraries Positively Impact Quality of Life: A Big Data Study. *Public Library Quarterly*, 40(1), 1-32. <https://doi.org/10.1080/01616846.2019.1632105>.
- Clift, S., Phillips, K., & Pritchard, S. (2021). The need for robust critique of research on social and health impacts of the arts. *Cultural Trends*, 30(5), 442-459. <https://doi.org/10.1080/09548963.2021.1910492>.
- Coward, C., McClay, C., & Garrido, M. (2018). *Public libraries as platforms for civic engagement*. Seattle: Technology & Social Change Group, University of Washington Information School.
- Davies, W. (2015). *The happiness industry: How the government and big business sold us well-being*. Verso.
- Derfert-Wolf, L. (2015). Użytkownik w badaniach efektywności i ocenie jakości biblioteki. W: H. Brzezińska-Stec & J. Żochowska (Red.), *Biblioteki bez użytkowników...? Diagnoza problemu. V Ogólnopolska Konferencja Naukowa, Supraśl, 14-16 września 2015* (s. 37-51). Wydaw. Uniwersytetu w Białymstoku.
- Eriksson, B., Reestorff, C.M., & Stage, C. (2018). Forms and potential effects of citizen participation in European cultural centres. *Participations: Journal of Audience & Reception Studies*, 15(2), 205-228.
- Fedorowicz-Kruszewska, M. & Kruszewski, T., (2023). Biblioteki w obliczu wojny w Ukrainie – raport z badań dotyczących działalności bibliotek publicznych w Polsce, *Przegląd Biblioteczny*, 3, 332-351. <https://doi.org/10.36702/pb.1070>.
- Feld, E. (2020). How museums can improve wellbeing in new immigrant and refugee communities through participation in inclusive arts programs:

- Case study: Toronto. https://www.researchgate.net/publication/347504545_How_museums_can_improve_wellbeing_in_new_immigrant_and_refugee_communities_through_participation_in_inclusive_arts_programs_Case_Study_Toronto. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.22208.35842>.
- Głowacka, E. (2015). *Kultura oceny w bibliotekach. Obszary, modele i metody badań jakości zasobów oraz usług biblioteczno-informacyjnych*. Wydaw. Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Główny Urząd Statystyczny. (2024). *Biblioteki publiczne w 2023 roku. Informacja sygnalna*.
- Gómez-Zapata, J.D., & del Barrio-Tellado, M.J. (2023). Social impact and return on investment from cultural heritage institutions: An application to public libraries in Colombia. *Journal of Cultural Heritage*, 64, 102-112. <https://doi.org/10.1016/j.culher.2023.09.004>.
- Gorchakova, V., & Hyde, K.F. (2022). The impact on well-being of experiences at cultural events. *Event Management*, 26(1), 89-106. <https://doi.org/10.3727/152599521X16192004803638>.
- Gotthardt, K.A., & Rakoczy, K., Tallon, M., Seitz, M., Frick, U. (2023). Can the arts cure pandemic hearts? – Cultural activity during the COVID-19 pandemic and its consequences for psychological well-being. *Empirical Studies of the Arts*, 41(1), 3-30. <https://doi.org/10.1177/02762374221103989>.
- Grimes, N.D. (2024). Navigating Mental Health and Wellness in Communities: A Review of the Literature and Implications for Libraries, Librarians, and Library Workers. *The Reference Librarian*, 65(3-4), 81-104. <https://doi.org/10.1080/02763877.2024.2394070>.
- Grossi, E., Blessi, G.T., Sacco, P.L., & Buscema, M. (2011). The impact of culture on the individual subjective well-being of the Italian population: An exploratory study. *Applied Research in Quality of Life*, 6(4), 387-410. <https://doi.org/10.1007/s11482-010-9135-1>.
- Hausner, J. (2021). *Ile warta jest kultura?*. Małopolski Instytut Kultury.
- Hider, P., Garner, J., Wakeling, S., & Jamali, H.R. (2022). "Part of my daily life": The importance of public libraries as physical spaces. *Public Library Quarterly*, 42(2), 190-219. <https://doi.org/10.1080/01616846.2022.2092347>.
- Jacyno, M. (2007). *Kultura indywidualizmu*. Wydaw. Naukowe PWN.
- Jezińska, M. (2018). Środowiskowe funkcje bibliotek publicznych i ich wpływ na finansowanie bibliotek. W: J. Żochowska (Red.), *Pieniądze dla bibliotek, czyli fundraising biblioteczny. VI Ogólnopolska Konferencja Naukowa Białystok, 29-30 czerwca 2017 r.* (s. 251-271). Zakład Poligraficzny Ares.
- Johnston, J., Mierzecka, A., Tóth, M., Paul, M., Kisilowska-Szurmińska, M., Khosrowjerdi, M., Vårheim, A., Rydbeck, K., Jochumsen, H., Hvenegaard Rasmussen, C., Pálsdóttir, Á., Olson, A., Skare, R., & Mathiasson, M.H. (2024). Public libraries' role in supporting Ukrainian refugees: A focus on Hungary and Poland. *Journal of Librarianship and Information Science*, Advance online publication. <https://doi.org/10.1177/09610006241259490>.
- Kaszyński, H. (2021). *Współpraca jako sztuka rozmowy*. Małopolski Instytut Kultury.
- Koryś, I. (2023). Biblioteki a czytelnictwo. W: Z. Zasacka, R. Chymkowski & I. Koryś, *Stan czytelnictwa książek w Polsce w 2023 roku* (s. 28-30). Biblioteka Narodowa.

- Krajewski, M. (2021). *Po co nam instytucje kultury?* Małopolski Instytut Kultury.
- Latham, K.F., & Cowan, B. (Red.). (2023). *Flourishing in Museums: Towards a Positive Museology*. Routledge.
- Oman, S. (2019). Re-ordering and re-performing. Re-placing cultural participation and re-viewing wellbeing measures. W B. Eriksson, C. Stage, & B. Valtysson (Red.), *Cultures of participation: Arts, digital media and cultural institutions* (s. 201-219). Routledge.
- Panek, T. (2015). Analiza porównawcza subiektywnego dobrostanu w Europie. *Wiadomości Statystyczne*, 2(645), 1-26.
- Pasterak, B., & Studziński, J. (2023). *Inkluzywna kultuRRRa – o instytucjach kultury jeszcze bardziej otwartych*. Małopolski Instytut Kultury.
- Pfeifere, D. (2023). Enhancing access to cultural services for vulnerable groups in municipal cultural centres. *Culture Crossroads*, 23, 130-144. <https://doi.org/10.55877/cc.vol23.404>.
- Popławska, M. (2022). Od zależności do sieci relacji społecznych. *Kultura włączająca*. *Czas Kultury*, 212(1), 212-222.
- Scott, K., Rowe, F., & Pollock, V. (2018). Creating the good life? A wellbeing perspective on cultural value in rural development. *Journal of Rural Studies*, 59, 173-182. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2016.07.001>.
- Siedlecki, K.L., Salthouse, T.A., Oishi, S., & Jeswani, S. (2014). The Relationship Between Social Support and Subjective Well-Being Across Age. *Social Indicators Research*, 117, 561-576. <https://doi.org/10.1007/s11205-013-0361-4>.
- Sokka, S., Ruokolainen, O., & Tohmo, T. (2023). Value of art and culture institutions: A case study of Jyväskylä, Finland. *European Journal of Cultural Management and Policy*, 13. <https://doi.org/10.3389/ejcmp.2023.11618>.
- Stachura, K., Zbieranek, P. (2022). *Biblioteki, bibliotekarze i czytelnictwo w województwie pomorskim. Diagnoza problemów*, <https://wbpg.org.pl/wp-content/uploads/2023/04/Biblioteki-bibliotekarze-i-czytelnictwo-w-województwie-pomorskim.pdf>.
- Stachura, K., Zbieranek, P. (2023). *Biblioteki, bibliotekarze i czytelnictwo w województwie pomorskim. Diagnoza problemów. Perspektywa bibliotekarzy, samorządowców i czytelników*, <https://wbpg.org.pl/wp-content/uploads/2024/02/Raportem.pdf>.
- Szejnwald Brown, H., & Vergragt, P.J. (2016). From consumerism to wellbeing: Toward a cultural transition? *Journal of Cleaner Production*, 132, 308-317. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2016.05.119>.
- Vårheim, A. (2014). Trust in libraries and trust in most people: Social capital creation in the public library. *The Library Quarterly*, 84(3), 258-277. <https://doi.org/10.1086/676487>.
- Watson, D., Spicer, A., & Lawrence, T.B. (2023). Re-organising wellbeing: Contexts, critiques and contestations of dominant wellbeing narratives. *Organization*, 30(3), 441-452. <https://doi.org/10.1177/13505084231156267>.
- Węziak-Białowska, D. (2016). Attendance of cultural events and involvement with the arts-impact evaluation on health and well-being from a Swiss household panel survey. *Public Health*, 139, 161-169. <https://doi.org/10.1016/j.puhe.2016.05.011>.
- Węziak-Białowska, D., Białowski, P., & Sacco, P.L. (2019). Involvement with the arts and participation in cultural events: Does personality moderate impact

- on well-being? Evidence from the U.K. Household Panel Survey. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*, 13(3), 348-358. <https://doi.org/10.1037/aca0000180>.
- Wojciechowska, M.D. (2021). The role of public libraries in the development of social capital in local communities – A theoretical study. *Library Management*, 42(3), 184-196. <https://doi.org/10.1108/LM-10-2020-0139>.
- Yolal, M., Gursoy, D., Uysal, M., Kim, H.L., & Karacaoğlu, S. (2016). Impacts of festivals and events on residents' well-being. *Annals of Tourism Research*, 61, 1-18. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2016.07.008>.
- Zanal Abidin, N.S., Shaifuddin, N., & Wan Mohd Saman, W.S. (2021). Systematic Literature Review of the Bibliotherapy Practices in Public Libraries in Supporting Communities' Mental Health and Wellbeing. *Public Library Quarterly*, 42(2), 124-140. <https://doi.org/10.1080/01616846.2021.2009291>.

Artykuł w wersji poprawionej wpłynął do Redakcji 27 stycznia 2025 r.

KRZYSZTOF STACHURA
Institute of Sociology
Gdańsk University
e-mail: krzysztof.stachura@ug.edu.pl
ORCID 0000-0003-0248-3563

PUBLIC LIBRARIES BECOMING PLACES SUPPORTING THE DEVELOPMENT OF WELL-BEING

KEYWORDS: Well-being. Culture. Public libraries. Cooperation. Social change.

ABSTRACT: Thesis/Objective – The aim of this article is to present the role of public libraries in supporting the well-being of their users. **Research methods** – The analysis is based on data collected through in-depth individual interviews conducted with library users (n=20) and library staff (n=15) in the Pomeranian Voivodeship. **Results** – The evolution of public libraries toward the democratization of their institutional relationships with users significantly increases their attractiveness. Library staff play a crucial role in this process fostering a sense of belonging and enhancing visitors' well-being. **Conclusions** – Public libraries serve as key platforms for social change, promoting well-being through non-profit, community- and relationship-based initiatives. Despite their potential, the role of libraries in creating conditions supporting the development of well-being remains largely unused.